

14. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Генезис числа у ребенка. Логика и психология / Ж. Пиаже. – М.: Просвещение, 1969. – 659 с.
15. Погожина И.Н. Роль мануального взаимодействия с объектом в интеллектуальном развитии дошкольников / И.Н. Погожина // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 1988. – №4. – С. 23-31.
16. Сергиенко Е.А. Генезис элементарных форм антиципации / Е.А. Сергиенко // Психологический журнал. – 1988. – №6. – С. 73-82.

The paper disclosed the mental development of children and its relationship with the major stages of development. The theoretical analysis of psychomotor child from birth to six years. The features of interference of motor and mental activity of the subject. Psychomotor activity the child is recognized as a prerequisite of personal activity. Creating the conditions for self-fulfillment psychomotor actions through activation of reference and research movements of the child justifying the recognitions of the idea of unity and self-identity.

Keywords: child development, psychomotor, activity, person.

Отримано: 12.02.2012 р.

УДК 159.922:943.946

В.А.Шинкарюк

Формування особистості в ранньому юнацькому віці та заняття фізичною культурою

У статті досліджуються психологічні особливості ставлення старшокласників до фізичної якості сили і особистісні риси юнаків, які займаються фізичною культурою і спортом. Встановлено, що ставлення особистості, яке характеризує ступінь інтересу, силу емоцій і бажань, до фізичних якостей може спонукати старшокласників до активності в педагогічному процесі їх розвитку і формування відповідних навичок.

Ключові слова: старшокласники, фізична культура, спорт, формування особистості.

В статье исследуются психологические особенности отношения старшеклассников к физическому качеству силе и личностные черты юношей, которые занимаются физической культурой и спортом. Определено, что отношение личности, которое характеризует степень интереса, силу эмоций и желаний, физическим качеством может побуждать старшеклассников к активности в педагогическом процессе их развития и формирования соответствующих навыков.

Ключевые слова: старшеклассники, физическая культура, спорт, формирование личности.

Актуальність. Однією з проблем вивчення розвитку психіки загалом, і в юнацькому віці зокрема, є комплексне залучення до наукового аналізу цього процесу біологічних і соціальних чинників його розгортання [8; 9]. На думку Л. С. Виготського [3], між зазначеними двома рівнями розвитку існує діалектична взаємодія.

Біологічні та соціальні чинники нерозривно пов'язані між собою, і водночас вони є відносно автономними. Морфофункціональні особливості дозрівання організму і особливості соціального становлення старшокласників специфічно переломлюються в їх психіці, забезпечуючи зростання особистісних інтенцій. Юнак як особистість стає суб'єктом власної діяльності.

Мета роботи – вивчити вплив занять фізичною культурою і спортом на формування особистості в юнацькому віці.

Відповідно до мети було визначено **завдання** дослідження.

1. Розглянути біологічні та соціальні чинники, які впливають на розвиток психіки юнаків.

2. Вивчити проблему впливу спортивної діяльності та занять фізичною культурою на становлення особистості юнаків у працях вітчизняних і зарубіжних науковців.

Предмет дослідження – вплив спортивної діяльності на формування особистості юнаків.

Об'єкт дослідження – юнаки які займаються спортивною діяльністю.

До біологічних чинників розвитку психіки в ранньому юнацькому віці, насамперед, необхідно віднести процес статевого дозрівання. В 15-16 років старшокласники, внаслідок індивідуальних відмінностей у швидкості дозрівання організму, можуть знаходитися у постпубертальному чи пубертальному періоді. Затримки психофізичного дозрівання старшокласників супроводжуються їх низьким соціальним статусом серед однолітків. Юність є завершальним етапом і у фізичному розвитку, оскільки повного росту хлопці досягають на 17-18 році (± 10 місяців). Зникає

підліткова непропорційність будови тіла та координаційна незграбність. Психофізіологічно старшокласники готові до занять навіть силовими видами спорту [1]. Водночас серед тренерів і науковців існує думка, що силовими видами спорту доцільно починати займатись з підліткового віку. Щоправда, і до сьогодні серед спеціалістів триває дискусія щодо впливу тренувань з обтяженнями на організм підлітка. Проте всі вони підкреслюють, що до небажаних результатів, як правило, призводять самостійні заняття без контролю тренера.

Морфологічно розвиток м'язової тканини завершується приблизно у 15-16 років, а сухожилля ще розвинуті гірше, ніж у дорослих. У м'язах зменшується кількість води, збільшується вміст білків, жирів та неорганічних речовин. М'язи стають щільнішими. Заняття юнаками моторно-силовими видами спорту викликають у них гіпертрофію кісток і підвищують міцність з'єднань кісток і сухожилля. У ранньому юнацькому віці поступово врівноважуються нервові процеси, зменшується час відновлення організму після силових навантажень. Юнаки, у порівнянні з підлітками, емоційно стійкіші. В 15 років м'язи складають біля 33-44,2% від загальної маси тіла. За клітинною будовою моторна зона кори головного мозку у юнаків стає такою ж, як у дорослих. Силова підготовка сприяє всебічному розвитку організму юнаків, створює необхідні умови для прояву швидкості та витривалості, покращує координацію рухів. Перераховані біологічні особливості розвитку організму старшокласників усвідомлюються ними і в своїй сукупності створюють нові умови для соціалізації юнаків.

Юнацький вік в цілому можна вважати періодом завершення первинної соціалізації та становлення особистості. Соціально-економічні умови розвитку в юнацькому віці формують очікування щодо життєдіяльності у майбутньому і впливають на плани юнаків. В межах цього періоду молода людина повинна вибрати професію, підготуватись до сімейного життя і виконання обов'язків громадянина [7]. Водночас на процес розвитку в юнацькому віці впливають індивідуальні відмінності.

Завданням першочергової важливості для старшокласників є самовизначення щодо свого життєвого шляху. Юнаки прагнуть зайняти внутрішню позицію дорослого, зрозуміти і пізнати себе, визначитись зі своїм місцем в житті, здійснити вибір професії, намітити життєві перспективи. Самопроекування майбутнього і включення його в своє сьогодення створює нову соціальну ситуацію розвитку особистості. Зміст всіх навчальних предметів, свій фізичний розвиток і фізичну підготовленість, свої інтелектуальні

та особистісні особливості старшокласники оцінюють на основі зазначеного цілепокладання і життєвого плану.

Перехід від ролі залежної дитини до ролі відповідального дорослого відбувається також на основі засвоєння соціальних норм у відповідності до особливостей культури, економіки і соціального устрою суспільства, до якого належить суб'єкт. Отже, нові психофізичні можливості та досвід у юнацькому віці сприяють зростанню інтересу старшокласників до соціальних, політичних і моральних проблем. Динаміка такого переходу буде залежати і від індивідуально-типологічних особливостей старшокласників і рівня сформованості у них спроможності до самоконтролю і самодисципліни. Вона може бути бурхливою і конфліктною чи спокійною і розміреною, стрибкоподібною і швидкою чи довготривалою і плавною.

В юнацькому віці формується спрямованість особистості як результат самовизначення [6]. Поряд з неусвідомлюваними мотивами (установки і потяги), що забезпечують готовність приймати самостійні рішення у типових ситуаціях, у юнаків значне місце у керуванні самостійними діями і вчинками у нових ситуаціях відіграють усвідомлювані мотиви (інтереси, переконання, прагнення). Зміст усвідомлюваних соціально зумовлених та внутрішньо прийнятих і діючих спонук визначає розвиток особистості в нових умовах.

Отже, особистісне самовизначення є основним новоутворенням раннього юнацького віку. Аналогом поняття “самовизначення” є категорія “ідентичність”, розроблена американським психологом Е. Еріксоном [10]. Як представник психогенетичного підходу, Е. Еріксон, розробляючи теорію юності, за основу бере розвиток власне психічних процесів. Юність, за Е. Еріксоном, це певна критична точка розвитку, поворотний етап, на якому, з одного боку, загострюється вразливість, а з другого – зростають потенційні можливості особистості. Юнацькому етапу розвитку притаманна криза ідентичності, коли необхідно прийняти самостійне рішення чи рухатись до позитивного, чи до негативного полюсу сенсу життя. За Е. Еріксоном, формування ідентичності є складним і довготривалим процесом, а головним завданням юності є формування Еґо – ідентичності (напрямку, цілей і змісту життя у майбутньому).

Зміст особистісного самовизначення реалізується через ряд функцій, зокрема таких, як пошук сенсу власного життя, формування ієрархії мотивів і особистісної спрямованості, свідомої самореалізації особистісних позицій у проблемних обставинах життєтворення [3]. Особистість старшого школяра є і

суб'єктом, і об'єктом власної активності. Для юнаків важливо як усвідомлювати, так і реально бути суб'єктом самотворення і життєтворчості.

Особистісне самовизначення і реалізація своїх планів у юнаків пов'язується з їх психофізичними можливостями. Бажання більше пізнати та зрозуміти психологічні закономірності розвитку інтелекту та самовиховання, психофізіологічні закономірності фізичного розвитку і фізичної підготовки можуть виступати дієвою основою самосвідомості та самовдосконалення. У старшокласників "Я-концепція" набуває цілісності. Світогляд юнаків має наукові основи.

На проблему вивчення особистості в спортивній діяльності та під час занять фізичною культурою звертали увагу як вітчизняні, так і зарубіжні фахівці. На думку Моргана, всіх дослідників проблеми взаємозв'язку особистісних рис людини зі спортивною діяльністю в 1960-х – 1970-х роках умовно поділяли на дві групи. До першої групи можна віднести тих учених, що доводили взаємозв'язок між особистісними рисами і успішністю у спортивній діяльності, а до другої – тих, хто це заперечував. У останнє десятиліття в психології спорту сформувався новий погляд на це питання, представники якого переконані, що "...характерні особливості і стани особистості хоч і дають можливість прогнозувати поведінку та успіх у спорті, проте не є досить точними" [2, с. 37]. Іншими словами, в сучасних дослідженнях немає чіткого протиставлення поглядів щодо взаємозв'язку між спортивною діяльністю і особистісними рисами. Проте його вивчення залишається актуальним науковим завданням психології.

Отже, проведені раніше та сучасні наукові дослідження унеможливили визнання будь-якої з наведених вище протилежних позицій. Наприклад, Шурр із співавторами, застосовуючи тест Кеттелла, вивчали біля 2000 учнів коледжів (чоловічої статі), серед яких були спортсмени, що займалися різними видами спорту, та неспортсмени. Вони дійшли висновку, що застосування багатофакторного особистісного опитувальника 16PF не дає змоги виокремити спортсменів від неспортсменів. Водночас автори виявили деякі відмінності в рисах особистості спортсменів конкретних видів спорту і неспортсменів. Так, спортсмени командних видів спорту виявили вищий ступінь зосередженості на зовнішніх предметах, нижчий ступінь егоїзму, вищий ступінь залежності порівняно з неспортсменами. Представники індивідуальних видів спорту виявили нижчий рівень тривожності, вищий рівень об'єктивності та вищий ступінь залежності, ніж

неспортсмени. Також було зафіксовано, що у спортсменів індивідуальних видів спорту нижчий ступінь залежності, тривожності та екстраверсії, якщо їх порівнювати зі спортсменами командних видів спорту. Проте автори зазначають, що особистісні відмінності між спортсменами і неспортсменами не можна вважати безумовними. Розглядаючи отримані Шурром із співавторами результати, Р. Вейнберг і Д. Гоулд пишуть: “Цілком можливо, що певні види спорту ваблять до себе певні види особистості, але водночас мало ймовірно, що заняття спортом певною мірою змінюють особистість. Причини таких відмінностей лишаються нез’ясованими” [2, с. 37]. Погоджуючись з першою частиною припущення, ми висловлюємо сумнів щодо того, що зміст і умови спортивної діяльності не впливають на особистість. У психологічній науці переконливо доведено: особистість формується саме в діяльності. Безперечно, найбільш вагомий вплив на формування особистісних рис має провідна діяльність на різних етапах онтогенезу [10]. Проте і такий вид діяльності, як секційні заняття силовим триборством, що потребують від юнаків систематичних значних психофізичних напружень, на наш погляд, буде впливати на формування їх особистості. Зазначимо, що наведені вище факти підкреслюють необхідність дослідження впливу занять конкретним видом спорту на особистість.

На думку Є. П. Ільїна, спорт формує людину як особистість в не меншій мірою, ніж навчальна чи трудова діяльність [4, с. 188]. В. Е. Мільман на основі огляду зарубіжних публікацій щодо прояву рис особистості у спортсменів і неспортсменів зазначає, що спортсменам більшою мірою притаманні: властність і прагнення до домінування, соціальна мотивація, прагнення досягти високого соціального статусу, прагнення до досягнень, настирливість, прагнення спілкуватись, самоповага, впевненість, колективізм, задоволеність життям, емоційна стійкість. Це ті риси особистості, які пов’язані з прагненням атлетів досягти переваги в спорті. Наявність перерахованих вище рис дозволяє атлетам протидіяти напруженості тренувань і змагань. Рис, які не сприяють досягненню перемоги в спортивній боротьбі, мають у атлетів менший прояв: відповідальність, дружелюбність, чутливість, терпимість, турботливість, залежність, самоконтроль, гнучкість поведінки.

Отже, жага перемоги може сприяти формуванню егоцентричної особистості, яка уникає участі у вирішенні труднощів інших людей, не прагне вступати в контакти з групами і організаціями, а бажає бути обособленою і незалежною. Це вимагає від вчителя фізичної культури і тренера проведення спеціальної виховної роботи з

юнаками, спрямованої на подолання негативних рис, морального виховання. Водночас наявність спільних особистісних рис у спортсменів не означає, що всі вони схожі один на одного [4, с. 188-189].

В психології встановлено, що у спортсменів рівень агресивності вище, ніж у неспортсменів. Поряд з цим виявлено, що рівень агресивності залежить від того, яким видом спорту займається спортсмен. Проте пояснити останній факт можна двома причинами. По-перше, тим, що розвиток агресивності відбувається у процесі занять конкретним видом спорту, який своєрідно сприяє цьому. По-друге, тим, що специфіка того чи іншого виду спорту приваблює до себе осіб з різним рівнем природної агресивності [2].

Однією з особистісних рис людини, яка впливає на ефективність діяльності в фізичній культурі і спорті, є тривожність. Тривожність є рисою, що проявляється у схильності відчувати неспокій і опасіння в конкретних випадках чи у більшості ситуацій без серйозних на те причин. Виділяють ситуативну та особистісну тривожність. Особистісна тривожність як усталена характеристика людини свідчить про її схильність сприймати значне коло ситуацій як таких, що загрожують авторитету, самоповазі і здоров'ю. Певний рівень тривожності є природним для кожної особистості. Більше того, можна говорити про існування оптимального індивідуального рівня "корисної тривоги" [6]. Проте надмірно висока особистісна тривожність прямо корелює з невротичними конфліктами і зривами. Реагування на різноманітні ситуації станом тривоги, який закріплюється в людини, – це A-trait (тривога – риса), або особистісна тривожність. Її розуміння формувалось, наприклад, у Спілбергера під впливом психоаналізу.

У тривожних особистостей більш помітно проявляється мотив уникнення невдачі (він сильніше у жінок, ніж у чоловіків). Атлети з високою особистісною тривожністю показують кращі результати на тренуваннях, а з низькою – на змаганнях. У спортсменів, що спеціалізуються в різних видах спорту, рівень тривожності є різним (табл. 1).

Вже підкреслювалося, що спортсмени з високим рівнем тривожності не можуть, зазвичай, проявити всі свої можливості на змаганнях. Проте і атлети з дуже низьким рівнем тривожності теж не можуть показати хороші результати унаслідок їх недостатньої вмотивованості.

Доцільно також зупинитись на тому, що між агресивністю і тривожністю людини існує взаємозв'язок. У осіб з високим рівнем агресивності зазвичай низький рівень тривожності, і навпаки [4, с. 193].

Таблиця 1

Процентне співвідношення ступеня прояву особистісної тривожності в різних спеціалізація (за Л. П. Грибковою і С. Г. Кругловою, 1988)

Спортивна спеціалізація	Тривожність, %		
	висока	середня	низька
Художня гімнастика	70	26,7	3,3
Боротьба	25	60	15
Лижні гонки (дівчата)	25	70	5
Лижні гонки (чоловіки)	25	70	5

Морган запропонував модель психічного здоров'я, згідно з якою останнє безпосередньо пов'язане з успішністю в спортивній діяльності. Автор довів, що нижчі за норму показники невротичного стану, втоми, депресії, збентеження та гніву і вищі за норму показники енергійності сприяють досягненню високих спортивних результатів у спортсменів високого класу. Отже, якщо перераховані особливості прояву рис психіки закріплюються в особистості та стають стійкими, то такий спортсмен має більше шансів виступити успішно. В дослідженнях Мегоні та Евенера встановлено, що спортсмени-гімнасти, які краще долали стан тривожності, краще виступали на змаганнях. Доведено, що борці, які мають вищий рівень упевненості в собі, також краще виступають на змаганнях, порівняно зі своїми колегами, що менш упевнені у своїх силах.

У ранньому юнацькому віці на основі інтенсивного інтелектуального дозрівання учні спроможні здійснювати детальний якісний та кількісний аналіз техніки фізичних вправ, що вивчаються. Вищі рівні абстрагуючого й узагальнюючого мислення дозволяють долучити до аналізу моторних дій усю систему понять біології, механіки, фізичної культури, а також генерувати систему припущень щодо пошуків їх техніки відповідно до індивідуальних особливостей. Покращуються вміння точно висловлювати свої думки, здійснювати самоспостереження за рухами, будувати образи майбутніх дій в уяві, довільно запам'ятовувати характеристики рухів. Отже, у ранньому юнацькому віці зростають можливості оцінки техніки моторно-силових навичок, в яких проявляється сила. У підлітковому та ранньому юнацькому віці хлопці, зазвичай, підвищену увагу звертають на рівень своєї фізичної сили, за допомогою якої вони можуть впливати на навколишнє середовище.

Аналізуючи психологічні особливості прояву сили у старшокласників, зазначимо також, що розвиток сили у школярів є спеціально організованим педагогічним процесом, який здійсню-

ється на уроках фізкультури та на заняттях спортивних секцій. Його психологічне забезпечення насамперед передбачає якнайкраще усвідомлення структурних елементів цієї якості. І. М. Онищенко зауважує: “Фізичні якості усвідомлюються за відповідними закономірностями, основні з яких такі: 1) необхідність розуміння структури кожної фізичної якості; 2) з’ясування характеру найважливіших елементів фізичних якостей; 3) зосередження уваги на окремих елементах фізичної якості; 4) використання самонаказів для збільшення граничних виявів фізичних якостей; 5) пошук додаткових орієнтирів під час оволодіння структурою конкретної фізичної якості” [5, с. 63]. Автор також наголошує на тому, що в самій якості необхідно чітко виділити об’єкти пізнання на основі психологічного аналізу. “За своєю психологічною структурою фізична якість сили багатопланова. Вона включає граничні, розподілені і дозовані м’язові зусилля” [5, с. 66]. Виділені три складові психологічної структури якості сили мають свої специфічні особливості.

Відомо, що якість сили – це здатність долати зовнішній опір за допомогою м’язових зусиль, а граничні м’язові зусилля проявляються там, де суб’єкт активності повністю реалізує свої силові можливості. Більшість фахівців підкреслюють, що свідоме керування граничними м’язовими зусиллями утруднене. Формування в учнів спроможності до свідомого керування цією групою м’язових зусиль можливе за допомогою низки психологічних вправ, що допомагають задіяти емоційні резерви особистості. Водночас виконання вправ не повинно вимагати від юнаків недоцільного перевищення їх силових можливостей. Необхідно також враховувати, що в деяких старшокласників спостерігається некритична самооцінка рівня розвитку своєї сили. Одним із найбільш поширених способів використання резервів емоційного фонду учнів для прояву максимальних зусиль є змагальні ситуації.

Спостереження доводять, що існує взаємозв’язок між фізичною якістю сили і руховими навичками. Необхідно зазначити, що перша сама, без специфічних рухових дій, не існує. Техніка рухових навичок є тією активністю, де актуально і реально конкретизуються рухові можливості. Отже, моторно-силові навички – це такі автоматизовані дії, в яких за допомогою м’язових зусиль долається зовнішній опір і вирішується те чи інше смислове завдання. І. М. Онищенко відзначає: “Цілком очевидно, що тільки в процесі засвоєння техніки нових рухових дій і можливий розвиток нових фізичних якостей. Удосконалення техніки рухових дій сприяє поглибленню фізичних якостей... Фізичні якості та рухові навички

не тільки взаємопов'язані, а й виступають в органічній єдності, входячи до складу цілісного образу конкретної рухової дії” [5, с. 70]. Отже, на формування особистісних рис впливає і рівень сформованості моторно-силових навичок і рівень розвитку сили. Один із засновників психології фізичного виховання і спорту А. Ц. Пуні підкреслював, що в кожному конкретному виконанні фізичної вправи провідною є або якась фізична якість, або рухова навичка. “Однією з найважливіших особливостей єдності фізичних якостей і рухових навичок є те, що вони мажуть перетворюватись одна в одну. Так, розподілені й диференційовані м'язові зусилля під впливом тренування можуть перетворюватись в навички. І навпаки, сформовані варіативні рухові навички перетворюються в якість спритності. В основі цього явища лежить психологічний механізм перенесення якостей і навичок, що забезпечує позитивний вплив фізичних якостей на рухові навички, і навпаки” [5, с. 71]. Погоджуйтесь з авторами, додамо, що зазначений психологічний механізм перенесення буде особливо помітним, коли спроможність до диференціації м'язових зусиль буде перетворюватись у фізичну якість сили. Отже, в процесі тренувань буде не тільки зростати сила як фізична якість, що є важливим для юнаків, і з'являтися моторно-силові навички, але й формуватимуться особистісні риси старшокласників.

Суттєве значення для старшокласників мають їх зріст, вага та зовнішність. Так, понад дві третини американських десятикласників хотіли би покращити свою зовнішність. Проте ступінь незадоволення своїми зовнішніми характеристиками у віці від 11 до 18 років все ж більша у дівчат. У хлопців найбільша незадоволеність своїм фізичним розвитком спостерігається у 15 років. Образ тіла є важливим для особистості.

Висновки

1. Юність є завершальним етапом фізичного розвитку, первинної соціалізації та становлення особистості, який відображується в самосвідомості і змінює формування особистості. Специфічно змінює самосвідомість і систематичне заняття фізичною культурою і спортом. Заняття в спортивних секціях школи впливають на первинну соціалізацію та формування особистісних рис.

2. Біологічні та соціальні умови розвитку специфічно переломлюються в психіці юнаків та забезпечують зростання їх особистісних інтенцій. Заняття фізичною культурою і спортом у школі змінюють як біологічні, так і соціальні умови розвитку і відповідно можуть змінювати можливості особистості.

Список використаних джерел

1. Бальсевич В. К. Физическая активность человека / В. К. Бальсевич, В. А. Запорожанов. – К.: Здоровье, 1987. – 224 с.
2. Вейнберг Р. С. Психология спорта / Р. С. Вейнберг, Д. Гоулд. – К. : Олімпійська література, 2001. – 336 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6-ти томах. Т.3. Проблемы развития психики / Л. С. Выготский; под ред. А.М. Матюшкина. – М. : Педагогика, 1983.
4. Ильин Е.П. Психология спорта / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 352 с.
5. Онищенко І. М. Психологія фізичного виховання і спорту / І.М.Онищенко. – К. : Вища школа, 1975. – 192 с.
6. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: [монографія] / В. В. Рибалка; За ред. Г.О.Балла. – К.: ІПППО АПН України, Деміур. – 1998. – 160 с.
7. Савчин М. В. Актуальні питання самоутвердження старшокласників у трудовій діяльності / М. В. Савчин // Психологія. – К. : Рад. школа. – 1985. – Вип. 24. – С. 43–50.
8. Ткаченко О. М. Принципи і категорії психології / О. М. Ткаченко. – К. : Вища школа, 1979. – 199 с.
9. Эльконин Б. Д. Введение в психологию развития / Б.Д.Эльконин. – М. : Тривола, 1994. – 120 с.
10. Эриксон Э. Детство и общество : [пер с англ.] /Э. Эриксон; [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Ленато; АСТ Фонд “Университетская книга”, 1996. – 592 с.

The psychological features of relation of senior pupils to physical quality of force and personality lines of youths, which are engaged in a physical culture and sport, are probed in the article. It is set that relation of personality, which characterizes the degree of interest, force of emotions and desires, in relation to physical qualities can induce senior pupils to activity in the pedagogical process of their development and forming of the proper skills.

Key words: senior pupils, physical culture, sport, forming of personality.

Отримано: 21.02.2012 р.